

ХОРИЗОНТИ ИСТРАЖИВАЊА У ОБЛАСТИ ГЕОГРАФИЈЕ СВЕТСКЕ ПРИВРЕДЕ (поводом 25-годишњице Катедре за географију светске привреде)

Владимир Александрович Колосов¹, Елена Александровна Гречко¹, Ксенија Владимировна Мироненко¹, Елена Николајевна Самбурова¹, Николај Александрович Слука¹, Ирина Николајевна Тикунова¹, Татјана Хаимовна Ткаченко¹, Александар Викторович Федорченко¹ и Павел Јурјевич Фомичев¹

¹Катедра за географију свјетске привреде, Географски факултет, Московски државни универзитет – Ломоносов, Руска Федерација

Сажетак: Почетак епохе „транзиције светске привреде“ и формирања мултиполарног света експерти тесно повезују са одступањем од достигнућа глобализације, са све већим истицањем величине регионализма, са све већом диверзификацијом и фрагментацијом савременог света, са повећањем ризика и претњи светском развоју. То актуелизује проблематику проучавања просторне организације глобалне економије и истовремено, захтевајући нову „идеологију“, усложњава избор приоритета у научно-истраживачкој делатности Катедре за географију светске привреде Географског факултета Државног универзитета „М. В. Ломоносов“ за период од 2016. до 2020. године. У раду се наводе неки резултати, донесених путем „буре идеја“ колектива. Посебно се истиче да је потребна суштинска ревизија темељних научних појмова територијалне поделе рада, а такође свеобухватне оцене савременог суодноса кључних актера светске привреде. Међу њима су, пре свега, земље-гиганти, посебно Кина, која се рапидно развија, и представља својеврсну локомотиву за укључивање земаља у развоју у међународну поделу рада. Друго, све је осетљивији утицај транснационалних корпорација на општу архитектуру и територијалну организацију светске привреде. Дати феномен захтева оснивање нове проблемске области у науци – корпоративне географије, као инструмента, који омогућава свестрано истраживање транснационалне поделе рада. Промене у распореду активних снага у тесној су вези са трансформацијама у оквиру индустријске и просторне структуре глобалне економије. У раду се постављају питања о развоју таквих процеса, као што су сервисизација привреде, реиндустријализација и неоиндустријализација, под којим се подразумева еволуциони прелаз на научно интензивну, високотехнолошку и масовно радно штедљиву и еколошки ефикасну индустријску производњу. На основу прелиминарних истраживања са позиције релативно новог методолошког приступа (формирања ланаца вишка вредности) означен је вектор „географске транзиције“ у њиховом преласку из развијених земаља у земље у развоју. То означава усложњавање територијалне структуре светске привреде и повећању значаја Полупериферије. Адекватну пажњу и анализу захтијева просторна пројекција глобалних процеса у виду издвајања посебне творевине – архипелага градова, који консолидује међународне мрежне структуре ТНК у носећу арматуру светске привреде. Запажа се перспективност у обједињавању рада у области географије светске привреде у подручју атласних информационих система (АИС), који према својим функционалним могућностима спадају у виши ниво електронских атласа.

Кључне речи: географија светске привреде, међународна подела рада, индустријски и просторни помаци у структури глобалне привреде, земље-гиганти, корпоративна географија, архипелаг градова, атласни информациони системи, приоритети истраживања 2016–2020. г.

Научная обзорная статья

ГОРИЗОНТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ГЕОГРАФИИ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА (к 25-летию кафедры географии мирового хозяйства)

Владимир Александрович Колосов¹, Елена Александровна Гречко¹, Ксения Владимировна Мироненко¹, Елена Николаевна Самбурова¹, Николай Александрович Слука¹, Ирина Николаевна Тикунова¹, Татьяна Хаимовна Ткаченко¹, Александр Викторович Федорченко¹ и Павел Юрьевич Фомичев¹

¹Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, географический факультет, кафедра географии мирового хозяйства, Россия

Аннотация: Наступление эпохи «мирохозяйственного перехода» и формирования многополярного мира тесно увязывается экспертами с откатом от завоеваний глобализации, усилением формата регионализма, все возрастающей диверсификацией и фрагментацией современного мира, увеличением рисков и угроз мировому

развитию. Это актуализирует проблематику изучения пространственной организации глобальной экономики и одновременно, требуя новых «идеологий», осложняет выбор приоритетов в научно-исследовательской деятельности кафедры географии мирового хозяйства географического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова на 2016–2020 гг. В статье подводятся некоторые итоги «мозгового штурма» коллектива. Особо отмечается, что в существенной ревизии нуждается основополагающее для науки понятие территориального разделения труда, а также всеобъемлющая оценка современного соотношения ключевых акторов мирового хозяйства. В их число входят, во-первых, страны-гиганты, в частности стремительно растущий Китай – своего рода локомотив включения в международное разделение труда развивающихся стран. Во-вторых, все более осязательно воздействие на общую архитектуру и территориальную организацию мировой экономики транснациональных корпораций. Феномен требует создания новой научной проблемной области – корпоративной географии, как инструмента, позволяющего всесторонне исследовать транснациональное разделение труда. Изменения в расстановке действующих сил теснейшим образом связаны с трансформациями в отраслевой и пространственной структуре глобальной экономики. В статье поднимаются вопросы развития таких процессов, как сервисизация экономики, реиндустриализация и неоиндустриализация, под которой понимается эволюционный переход к наукоемкому, высокотехнологичному, массово трудозамещающему и экологически эффективному промышленному производству. На основе предварительных исследований с позиций сравнительно нового методологического подхода – формирования цепочек добавленной стоимости – обозначен вектор «географического перехода» в их создании из развитых стран в развивающиеся. Это означает усложнение территориальной структуры мирового хозяйства и увеличение значимости Полупериферии. Пристального внимания и анализа требует пространственная проекция глобализационных процессов в виде обособления особого образования – архипелага городов, консолидирующего международные сетевые структуры ТНК в опорно-узловой каркас мирового хозяйства. Отмечается перспективность объединения работ в области географии мирового хозяйства в среде атласных информационных систем (АИС), которые по своим функциональным возможностям относятся к высшему классу электронных атласов.

Ключевые слова: география мирового хозяйства, международное разделение труда, отраслевые и пространственные сдвиги в структуре глобальной экономики, страны-гиганты, корпоративная география, архипелаг городов, атласные информационные системы, приоритеты исследований, 2016–2020 гг.

Scientific paper review

HORIZONS OF RESEARCH IN GEOGRAPHY OF THE WORLD ECONOMY (The 25th anniversary of Department for Geography of World Economy)

Vladimir Alexandrovich Kolosov¹, Elena Alexandrovna Grechko¹, Xenia Vladimirovna Mironenko¹, Elena Nikolayevna Samburova¹, Nikolay Alexandrovich Sluka¹, Irina Nikolayevna Tikunova¹, Tatyana Haimovna Tkachenko¹, Alexandr Victorovich Fedorchenko¹, Pavel Yuryevich Fomichev¹

¹Department for Geography of World Economy, Faculty of Geography, Moscow State University – Lomonosow, Russian Federation

Abstract. The advent of "world economic transition" and the formation of a multipolar world is closely linked, according to experts, with loss of globalization advances, which strengthens regionalism, increases diversification and fragmentation of the modern world, creating risks and threats to the world development. In this light studying the spatial organization of the global economy becomes more important, and at the same time that complicates the choice of priorities in the research activities of the Department of geography of the world economy, Faculty of Geography, Moscow State Lomonosov University in 2016-20, requiring a new research "ideology". The article summarizes some ideas expressed by the department staff. It specifies that concept of territorial division of labor, as well as the defined set of key actors in the world economy and common assumptions regarding their contributions to its development needs a significant revision. The above firstly concerns giant developing countries, in particular rapidly growing China – a kind of locomotive entraining other developing states. Further, the impact of multinationals on the overall architecture and the territorial organization of the global economy becomes more and more tangible. This phenomenon requires the creation of a new scientific area of concern – the corporate geography as a tool to thoroughly investigate the transnational division of labor. Changes in the balance of acting forces are closely related to changes in industry composition and spatial organization of the global economy. The article raises the issues of development of such processes as tertiarization of the economy, reindustrialization and neoindustrialization, the latter being understood as an evolutionary transition to a knowledge-

intensive, high-tech, mass labor-replacing and environmentally efficient industrial production. Basing on preliminary research from the standpoint of a relatively new methodological approach – formation of value chains – the vector of "geographical transition" in their creation from developed to developing countries was designated. This means increasing complexity of the territorial structure of the world economy and an increase in the importance of semi-periphery. A spatial projection of globalization processes in the form of emerging "archipelago of cities", which consolidates the international network of TNCs as the supporting node frame of the global economy requires close attention and analysis. The need of comprehending the study scope in the field of geography of the world economy in medium Atlas Information Systems (AIS), which in terms of functionality belong to the upper class of electronic atlases, is noted.

Key words: geography of the world economy, the international division of labor, changes in industry composition and spatial organization of the global economy, giant country, corporate geography, urban archipelago, atlas information systems, research priorities, 2016-2020.

УВОД

У последње време осетан је велики пораст интересовања у међународној заједници за питања како локалне, тако и глобалне организације друштвеног простора, који се организационо прелива у експанзију на традиционално „забрањено поље“ социјално-економске географије од стране представника њој сродних дисциплина, а пре свега економске науке. Много је примера који то потврђују. Један од најочигледнијих свакако је идеја економиста да проучавају привредни простор, и појава „нове економске географије“, чијим се оснивачем сматра добитник Нобелове награде за економију 2008. године – П. Кругман (Krugman, 1991). Ништа мање значајна прекретница био је и чин тако ауторитативне организације као што је Светска банка, која је 2008. године припремила специјални материјал „Нови поглед на економску географију“ у оквиру „Реферата о светском развоју“ (The World Bank..., 2008). Дату тематику нису заобишли ни организатори самита Азијско-пацифичке економске сарадње (АРЕС) 2014. године, када су у пропратним материјалима форума понудили своје виђење „нове економске географије градова“ (енгл. the new economic geography of cities), које претпоставља особит значај најкрупнијих центара региона као драјвера развоја и иновација (ibidem). Повећање конкуренције у области проучавања садржајно-територијалног развоја глобалне привреде осетно је чак и на нивоу факултета Државног универзитета „М. В. Ломоносов“. И то је законитост у савременим условима, који

ВВЕДЕНИЕ

В последнее время ощутим быстрый рост интереса в международном сообществе к вопросам как локального, так и глобального устройства общественного пространства, организационно выливающийся в экспансию на традиционное «заповедное поле» социально-экономической географии со стороны представителей смежных с ней дисциплин, прежде всего экономической науки. Подтверждений тому множество. Один из самых, пожалуй, ярких примеров – изучение экономистами пространства хозяйствования и появление «новой экономической географии», родоначальником которой считается лауреат Нобелевской премии по экономике 2008 г. П. Кругман (Krugman, 1991). Не менее значимая веха – подготовка в 2008 г. такой авторитетной организацией, как Всемирный банк, специального материала «Новый взгляд на экономическую географию» в рамках «Доклада о мировом развитии» (The World Bank..., 2008). Не обошли своим вниманием эту тематику и организаторы саммита Азиатско-Тихоокеанского экономического сотрудничества (АТЭС) в 2014 г., которые предложили в предварительных материалах форума свой взгляд на «новую экономическую географию городов» (англ. – the new economic geography of cities), предполагающую особую значимость крупнейших центров региона как драйверов роста и инноваций (АРЕС..., 2014). Нарастание конкуренции в области изучения содержательно-территориального развития глобальной экономики ощутимо даже на уровне факультетов МГУ имени М. В. Ломоносова.

у први план истичу посебан значај спознаје просторног аспекта различитих појава, као и значај интердисциплинарног приступа приликом те спознаје.

Циљ рада је разматрање приоритетних праваца и проблема у области просторне организације (архитектуре) савременог устројства света, питање повећања конкурентности друштвене географије у проучавању глобалног економског простора. Увиђање подручја најактуелнијих проблема – не само као усмерења за деловање колектива катедре, већ и као својеврсног концепта конструктивног „ринга“ за шире разматрање и повећање узајамног разумевања међу свим заинтересованим учесницима, за интензивирање интеграционих процеса како на нивоу уско географских, тако и на нивоу интердисциплинарних истраживања глобалног друштвеног простора. Веома је значајна чињеница да се то, како се испоставља, хронолошки подудара са једне стране, са почетком епохе „светске привредне транзиције“ и формирањем мултиполарног света са засад тешко предвидивим последицама, што је од изузетне важности, а са друге, са припремом плана научно-истраживачких радова (НИР) за период од 2016. до 2020. године, како Географског факултета у целини, тако и његових посебних грана.

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Научно-теоријску основу истраживања чине радови водећих иностраних и домаћих теоретичара глобалне економије, светске привреде, апологета свет-системског устројства, фундаменталне позиције радова класика домаће социјално-економске географије и географије светске привреде, стручњака многих дисциплина сродних са социјално-економској географији (Географија..., 2012; Шумпетер, 1995; Amin et al., 2006; Arrighi, Silver, 1999; Braudel, 1973; Frank, Gills, 1993; Wallerstein, 1987). Не тако малу улогу у формирању

И это закономерно в современных условиях, выдвигающих особую значимость познания пространственного аспекта различных явлений и значимость междисциплинарного подхода в этом познании.

Цель статьи – рассмотрение приоритетных направлений и проблем в области пространственной организации (архитектуры) современного мироустройства, вопрос повышения конкурентоспособности общественной географии в изучении глобального экономического пространства. Видение полигона наиболее актуальных проблем – не только руководство к действию собственно коллектива кафедры, но и своего рода концепт конструктивной «площадки» для широкого обсуждения и роста взаимопонимания всех заинтересованных участников, для интенсификации интеграционных процессов как на уровне собственно географических, так и междисциплинарных исследований глобального общественного пространства. Представляется особенно важным, что хронологически это совпадает, с одной стороны, с наступлением эпохи «мирохозяйственного перехода» и формированием многополярного мира с пока трудно предсказуемыми последствиями, что весьма существенно, а с другой – с подготовкой плана научно-исследовательских работ (НИР) на 2016–2020 гг. как географического факультета в целом, так и его отдельных подразделений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЙ

Научно-теоретическую основу исследования составляют труды ведущих зарубежных и отечественных теоретиков глобальной экономики, мирового хозяйства, апологетов мир-системного устройства, фундаментальные положения работ классиков отечественной социально-экономической географии и географии мирового хозяйства, специалистов из многих смежных с социально-экономической географией дисциплин (Географија..., 2012; Шумпетер, 1995; Amin et al., 2006; Arrighi, Silver, 1999; Braudel, 1973; Frank, Gills, 1993; Wallerstein, 1987). Немалую роль

идејног једра и изради перспективних праваца НИР катедре за географију светске привреде за период од 2016. до 2020. године имали су, са једне стране, нацрти многих међународних организација, на пример, ОУН (UNCTAD, 2013), Светске банке, АРЕС, а са друге – оперативне информације, које се црпе из полемичких материјала низа ауторитетних часописа (на пример, „Economist“) и обимних актуелних друштвених и научних форума, укључујући међународни дискусионни клуб „Валдај“ (Сочи, 2015), конференцију Међународног географског савеза „Географија, култура и друштво наше будуће Земље“ (Москва, „Ломоносов“, 2015), међународни научни конгрес „Глобалистика – 2015“ (Москва, „Ломоносов“, 2015) и др. У раду су коришћене претежно такве општенаучне методе, као што су анализа и синтеза, а такође и прогнозирање.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ЊИХОВО РАЗМАТРАЊЕ

Неки од резултата истраживања просторне организације глобалне привреде, до којих је дошао колектив Катедре за географију светске привреде Географског факултета Државног универзитета „М. В. Ломоносов“ за период последње четвртине века, концизно су изложени у претходном броју часописа (Гитер и др., 2015). Сви су они у мањој или већој мери у вези са именом непосредног руководиоца научног усмерења – Почасног професора Московског универзитета Н. С. Мироненка (1914–2014) (Николай Мироненко..., 2015), несумњиво надареног познатим „философским оком“. Данас су многи научници компетентни стручњаци у својим, врло често, уским областима. Према Е. Канту то су „једноока чудовишта“ којима недостаје „философски поглед“. Н. С. Мироненко је „философско око“ несумњиво имао (Слука, Ткаченко, 2015). Током годину дана након његовог одласка, формулисан је пакет најактуелнијих праваца у истраживању.

в формирању идејног једра и изради перспективних намера НИР катедре за географију светске привреде за период од 2016–2020 г. сыграли, с одной стороны, последние наработки многих международных организаций, например, ООН (UNCTAD, 2013), Всемирного банка, АТЭС, а с другой – оперативная информация, почерпнутая из полемических материалов ряда авторитетных журналов (например, «Economist») и крупных общественных и научных форумов последнего времени, включая: международный дискуссионный клуб «Валдай» (Сочи, 2015); конференция Международного географического союза «География, культура и общество нашей будущей Земли» (Москва, МГУ, 2015); международный научный конгресс «Глобалистика-2015» (Москва, МГУ, 2015) и др. В работе использованы преимущественно такие общенаучные методы, как анализ и синтез, а также прогнозирование.

РЕЗУЛТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ И ИХ ОБСУЖДЕНИЕ.

Некоторые итоги исследований пространственной организации глобальной экономики, полученные коллективом кафедры географии мирового хозяйства географического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова за последнюю четверть века, конспективно изложены в предыдущем номере журнала (Гитер и др., 2015). Все они в той или иной степени связаны с именем непосредственного руководителя научного направления – Заслуженного профессора Московского университета Н.С. Мироненко (1914–2014) (Николай Мироненко..., 2015), безусловно, одаренного пресловутым «философским глазом». В наши дни многие ученые являются квалифицированными экспертами в своих, часто узких областях. По Э. Канту, это «одноглазые чудовища», у которых отсутствует «философский глаз». У Н.С. Мироненко, несомненно, «философский глаз» был (Слука, Ткаченко, 2015). В течение года после его ухода из жизни сформулирован пакет наиболее актуальных

До скоро су глобализациони процеси одређивани као стабилни, претежно позитивни, као подручје без алтернативе, на коме су се спроводила сва географска истраживања светске привреде. У савременој етапи услови светског развоја су се нагло променили. У садашњем кругу запажа се чита дестабилизација и кочење широко схваћеног глобализационог покрета, што је у вези са заостравањима на геополитичкој „арени колективног деловања“ и „кризом“ еволуцијски одређене циклусима Н. Д. Кондратјева „светске привредне транзиције“ (Кондратьев, 2002; Мироненко, Гитер, 2013). Такви процеси изазивају, судећи према прелиминарним проценама, одлучно удаљавање од освајања глобализације, јачање формата регионализма, све већу диверзификацију и фрагментацију савременог света, повећање ризика и претњи светском развоју. Управо због тога није случајно што међународни приливи иностраних директних инвестиција, инвестиција у виду хартија од вредности и банкарских кредита и депозита за 2014. годину чине свега 24% од нивоа за 2015. годину. Другим речима, нова епоха, коју многи стручњаци дефинишу као епоху неодређености, турбулентности и непредвидивости развоја, захтева нову „идеологију“ и усмерења географских истраживања.

Потребна је суштинска ревизија фундаменталног за науку појма територијалне поделе рада, а такође свеобухватна оцена међуодноса реалних снага кључних актера светске привреде. У систему међународне организације рада у епоси глобализације дошло је до узајамног утицаја међу двама по природи различитим „светским“ подручјима: међународном, које одражава трговинске везе међу државама, и транснационалном, који одражава везе у транснационалним структурама и мрежама (Географија..., 2012). Иступајући у савременим условима као авангарда помака у глобалној привреди, управо су највеће земље и ТНК способне да задају генерални вектор перспективи

направљених истраживања.

До последњег времена глобализационе процесе одређивали су као устойчиве, преимуществено позитивне, као безалтернативно поле, у којем велике географске истраживања светске привреде. На савременом етапу услови светског развоја су се нагло променили. На данашњем витку наблюдају се јавна дестабилизација и торможеније широко схваћеног глобализационог покрета, што је у вези са заостравањима на геополитичкој „арени колективног деловања“ и „кризом“ еволуцијски одређене циклусима Н. Д. Кондратјева „светске привредне транзиције“ (Кондратьев, 2002; Мироненко, Гитер, 2013). Такви процеси изазивају, судећи према прелиминарним проценама, одлучно удаљавање од освајања глобализације, јачање формата регионализма, све већу диверзификацију и фрагментацију савременог света, повећање ризика и претњи светском развоју. Управо због тога није случајно што међународни приливи иностраних директних инвестиција, инвестиција у виду хартија од вредности и банкарских кредита и депозита за 2014. годину чине свега 24% од нивоа за 2015. годину. Другим речима, нова епоха, коју многи стручњаци дефинишу као епоху неодређености, турбулентности и непредвидивости развоја, захтева нову „идеологију“ и усмерења географских истраживања.

В суштинској ревизији неопходно је за науку појам територијалног подела рада, а такође свеобухватна оцена међуодноса реалних снага кључних актера светске привреде. У систему међународне организације рада у епоси глобализације дошло је до узајамног утицаја међу двама по природи различитим „светским“ подручјима: међународном, које одражава трговинске везе међу државама, и транснационалном, који одражава везе у транснационалним структурама и мрежама (Географија..., 2012). Иступајући у савременим условима као авангарда помака у глобалној привреди, управо су највеће земље и ТНК способне да задају генерални вектор перспективи

светског привредног развоја: или наставак глобалне интернационализације, или развој у супротном правцу, скретање ка регионалним и локалним територијалним процесима. Због тога подробна географска анализа улоге и трансформацијских могућности у организацији света, са једне стране, земаља-гиганата, а са друге, највећих светских корпорација, постаје посебно актуелна и добија на научно-практичном значају. Први иступају као реализатори унутардржавних, националних ресурса, интереса и амбиција, имајући у виду међународне услове и односе; други као реализатори искључиво приватних економских интереса, које нуди процес глобализације или регионализације.

Са позиције географских истраживања светске привреде међу земљама-гигантима приоритетно интересовање несумњиво изазива Кина, која је у условима глобализације постала „светска фабрика“, (Кина обезбеђује цео свет разноврсним производима, пре свега, производима са великим уделом рада у структури потрошње. Она покрива око 40% светске производње компјутера, 60% – мобилних телефона, више од 1/3 светског тржишта одеће.) и која је у 2014. години, према прелиминарним подацима ММФ-а, према обиму БДП-а по паритету куповне моћи (17,6 трилиона USD долара) заузела прво место у свету. Ништа мање значајно место Кина заузима и у потрошњи производа, направљених како у самој земљи, тако и изван њених граница. Пораст прихода огромног становништва омогућава да се постепено оствари прелазак са спољнооријентисаног модела на модел, оријентисан на унутрашњу потражњу, који се обезбеђује како производњом унутар земље, тако и увозним испорукама. Повећање капацитета унутрашњег тржишта доприноси очувању привлачности Кине за ТНК, без обзира на омањи губитак конкурентних преимућстава због рапидног повећања зараде.

Као последица рапидног развоја ове земље (једног од основних полова развоја) дошло је до усложњавања просторне структуре светске

мирохозяйственног развоја: либо продолжение глобальной интернационализации, либо развитие вспять, сворачивание в сторону региональных и локальных территориальных процессов. Поэтому особую актуальность и научно-практическое значение получает детальный географический анализ роли и трансформационных возможностей в мироустройстве, с одной стороны, стран-гигантов, а с другой – крупнейших корпораций мира. Первые выступают как реализаторы внутристрановых, национальных ресурсов, интересов и амбиций с учетом международных условий и отношений; вторые – как реализаторы сугубо частных экономических интересов, предоставляемых процессом глобализации либо регионализации.

С позиций географических мирохозяйственных исследований среди стран-гигантов приоритетный интерес вызывает, безусловно, Китай, который в условиях глобализации стал «мировой фабрикой» (Китай обеспечивает весь мир разнообразной продукцией, в первую очередь продукцией с высокой долей труда в структуре затрат. На него приходится около 40% мирового производства компьютеров, 60% – мобильных телефонов, более 1/3 мирового рынка одежды.) и в 2014 г., по предварительным данным МВФ, по объему ВВП по паритету покупательной способности (17,6 трлн долл. США) вышел на первое место в мире (World Economic..., 2015). Не менее значимо место Китая в потреблении продукции, произведенной как в самой стране, так и за ее пределами. Растущие доходы огромного населения позволяют постепенно осуществить переход от внешнеориентированной модели к модели, ориентированной на внутренний спрос, который обеспечивается как производством внутри страны, так и импортными поставками. Рост емкости внутреннего рынка способствует сохранению привлекательности Китая для ТНК, несмотря на некоторую потерю конкурентных преимуществ из-за стремительного роста заработной платы.

Следствием стремительного развития этой страны – одного из главных полюсов роста – стало усложнение пространственной структуры

привреде, преласка са дихотомије Центар-Периферија на ширење и повећање значаја полупериферије. Улога, коју је на себе преузела Кина у глобалној привреди, трансформише целу привредну структуру земаља света. Једна од главних тенденција светске привреде је њена терцијаризација, која карактерише земље на постиндустријској етапи развоја. Очување високог нивоа потрошње у овим земаљама обезбеђује се, пре свега, увозом из Кине, која је преузела произвођачку функцију. Укључивање Кине у ланце додатне вредности који се формирају дефинише се особеношћу спровођења вертикалне трговине са земаљама света. Прелазак КНР на више нивое ланца додатне вредности, специјализовање за производњу високотехнолошких производа при повећању плата води ка делимичном преносу радно интензивне производње у мање развијене азијске земље. На тај начин, Кина има улогу локомотиве која прикључује земље у развоју међународној организацији рада. Кинеска иницијатива „један појас и један пут“, коју је изнео председник КНР Си Ђинпинг 2013. године, а која претпоставља формирање „Економског појаса Пута свиле XXI века“, може се посматрати као инструмент за повећање утицаја у свету. Реализација ове иницијативе омогућиће да се повећа мултилатерална сарадња међу земаљама дуж старог Великог Пута свиле и приморским земаљама источно и јужно од Кине. За реализацију пројекта кинеска страна је установила Азијску банку за инфраструктурне инвестиције, Фонд Пута свиле и Фонд за морску сарадњу Кина – ASEAN (*Association of Southeast Asian Nations* – Асоцијација нација Југосточне Азије).

За разлику од традиционалног за географију регионалног усмерења, велико интересовање изазивају истраживања у оквиру корпоративне географије као нове научне области унутар друштвене географије. ТНК су моћни актери у глобалној привреди, и чинећи наднационалну форму организације која у незваничном облику представља конкуренцију земаљама, оне све више и колосалније утичу на

мировог хозяйства, переход от дихотомии Центр–Периферия к расширению и росту значимости полупериферии. Та роль, которую взял на себя Китай в глобальной экономике, трансформирует всю хозяйственную структуру стран мира. Одна из главных тенденций мировой экономики – ее терциаризация, характерная для стран, находящихся на постиндустриальном этапе развития. Сохранение высокого уровня потребления в этих странах обеспечивается прежде всего импортом из Китая, взявшего на себя производственные функции. Включение Китая в формирующиеся цепочки добавленной стоимости определяется особенностями ведения вертикальной торговли со странами мира. Переход КНР на более высокие ступени цепочек добавленной стоимости, специализация на производстве высокотехнологичной продукции при росте заработной платы ведет к частичному переносу трудоемких производств в менее развитые азиатские страны. Таким образом, Китай играет роль локомотива включения в международное разделение труда развивающихся стран. Как инструмент усиления влияния в мире можно рассматривать китайскую инициативу «один пояс и один путь», выдвинутую Председателем КНР Си Цзиньпином в 2013 г., предполагающую формирование «Экономического пояса Шелкового пути» и «Морского Шелкового пути XXI века». Реализация этой инициативы позволит усилить многостороннее сотрудничество между странами вдоль древнего Великого Шелкового пути и приморскими странами к востоку и югу от Китая. Для реализации проекта китайской стороной учреждены Азиатский банк инфраструктурных инвестиций, Фонд Шелкового пути и Фонд морского сотрудничества Китай–АСЕАН.

Большой интерес, в отличие от традиционного для географии страноведческого направления, вызывает исследование в рамках корпоративной географии как новой научной области в общественной географии. ТНК – мощные акторы глобальной экономики, представляя собой наднациональную форму организации и в неявной форме конкурирующие со странами, оказывают колоссальное и все

светску архитектуру. Током дугог временског периода оне упорно заузимају више од 2/5 места на списку сто највећих привреда света, обезбеђују око 1/2 светске индустријске производње и, иступајући у улози кључне организационе карике, чврсто контролишу многа глобална тржишта (Трифенова, 2013; Хесин, 2010; UNCTAD, 2013).

Дакле, основни циљ корпоративне географије као потенцијалне субдисциплине географије светске привреде јесте откривање просторне условљености и експлицитности транснационализације светске привреде. Један од њених најважнијих задатака је испољавање утицаја географских услова, социјално-економских предуслова и технолошко-економских фактора развоја транснационалних процеса производње и других видова делатности, који формирају њихову савремену и глобалну антропогеографију у будућности. Други задатак је испољавање територијалних разлика процеса транснационализације у целини, условљених утицајем многих фактора, укључујући и географске. Притом, основни просторни објекти анализе нису традиционалне за економску и социјалну географију земље и региони у којима се образују базичне индустријске, територијалне и организационе структуре светске привреде, већ многоциклични цртеж узајамног утицаја територијално-индустријских структура ТНК у глобалним размерама (Маергойз, 1986). Трећи задатак је проучавање генезе и територијално-организационе структуре конкретних корпорација и њихових особености у зависности од земље порекла, индустријске специјализације, производне и тржишне стратегије, карактера узајамних односа међу компанијама различитих земаља. Напоследку, четврти најзначајнији задатак корпоративне географије је свестрана просторна анализа разгранатог и свеобухватног система међународних унутар- и интеркомпанијских протока робе, услуга, инвестиција, информација, иновација, радне снаге, итд. Географско истраживање трансграничних привредних веза на нивоу ТНК

больше влияние на мировую архитектуру. Они на протяжении длительного времени устойчиво занимают более 2/5 мест в списке ста крупнейших экономик мира, обеспечивают около 1/2 мирового промышленного производства и, выступая ключевым организующим звеном, жестко контролируют многие глобальные рынки (Трифенова, 2013; Хесин, 2010; UNCTAD, 2013).

Соответственно, основная цель корпоративной географии как потенциального подразделения географии мирового хозяйства – раскрытие пространственной обусловленности и выраженности транснационализации мировой экономики. Одна из важнейших ее задач – выявление воздействия географических условий, социально-экономических предпосылок и технико-экономических факторов развития транснационализационных процессов производства и других видов деятельности, формирующих их современную и будущую глобальную социально-экономическую географию. Вторая задача – выявление территориальных различий транснационализационного процесса в целом, обусловленных влиянием многих факторов, в том числе географических. Главными пространственными объектами анализа при этом являются не традиционные для экономической и социальной географии страны и регионы, в которых складываются основополагающие отраслевые, территориальные и организационные структуры хозяйства мира, а многоцикличный рисунок взаимодействия территориально-отраслевых структур ТНК в глобальном масштабе (Маергойз, 1986). Третья задача – изучение генезиса и территориально-организационной структуры конкретных корпораций и их особенностей в зависимости от страны происхождения, отраслевой специализации, производственной и рыночной стратегии, характера взаимоотношения между компаниями разных стран. Наконец, четвертая важнейшая задача корпоративной географии – всесторонний пространственный анализ разветвленной и всеохватывающей системы международных внутри- и межфирменных

најпотпуније може разоткрити особености интернационализације и глобализације светске привреде (Sluka, 2015). У целини узев, може се рећи да проучавање просторне структуре светске привреде није могуће без таквог инструмента као што је корпоративна географија, која омогућава свестрано истраживање транснационалне организације рада и њен утицај на територијално-организациону структуру светске привреде на свим хијерархијским нивоима.

Глобализација и иновативни развој довели су, као што је познато, до дубинских промена у гранској структури светске економије, а једна од највећих је сервисизација привреде. Већ сада, према проценама Светске банке, удео обима третмана и услуга у светском БДП премашује је 70%. Према прогнозама од пет година, до 2020. године удео материјалних производних сектора у БДП-у развијених земаља не би требало да премашује $\frac{1}{4}$ (при чему је удео пољопривреде максимум 2%) (Хесин, 2010, с. 31–33). Без обзира на досадашњу доминацију обима третмана и услуга у структури производње БДП-а и запослености, теорија постиндустријалног друштва заснована је на признању да је извор прогреса цивилизације и његово мерило усавршавање начина и метода управо материјалне производње. Деиндустријализација, дупло мања запосленост у светској индустрији у протеклих 30 година не значе да ова грана није потребна привреди. Према нашем мишљењу, сам термин „деиндустријализација“ пре збуњује, него што даје јасно одређење процеса до којих долази у производњи. Као прво, очигледно смањење удела производног сектора јесте у великој мери ефекат „лукавости“ статистике – низ видова делатности, који обезбеђују поцес производње и који су и раније убрајани у оквиру производног сектора као резултат процеса аутсорсинга, spin-off-а и сл, почели су да се убрајају у сектор услуга, што ствара ефекат „привидне“ деиндустријализације. Као друго, анализа статистике по професијама (а не по секторима запослености) открива други

потокотоваров, услуг, инвестициј, информациј, иновациј, радочей сили и т.д. Географическое исследование трансграничных хозяйственных связей на уровне ТНК наиболее полно может раскрыть особенности интернационализации и глобализации мировой экономики (Sluka, 2015). В целом можно говорить о том, что изучение пространственной структуры мирового хозяйства невозможно без такого инструмента, как корпоративная география, позволяющего всесторонне исследовать транснациональное разделение труда и его воздействие на территориально-организационную структуру мирового хозяйства на всех иерархических уровнях.

Глобализација и иновациононе развителие привели, как известно, к глубоким изменениям в отраслевой структуре мирового хозяйства, главным из которых стала сервисизация экономики. Уже сейчас по оценкам Всемирного банка доля сферы обращения и услуг в мировом ВВП превысила 70%. По прогнозам пятилетней давности к 2020 г. в развитых странах удельный вес отраслей материального производства в ВВП не должен превысить $\frac{1}{4}$ (при этом доля сельского хозяйства не более 2%) (Хесин, 2010, с. 31–33). Несмотря на доминирование к настоящему времени сферы обращения и услуг в структуре производства ВВП и занятости, теория постиндустриального общества основана на признании того, что источником прогресса цивилизации и его измерителем выступает совершенствование форм и методов именно материального производства. Деиндустриализация, сокращение занятости в мировой промышленности за последние 30 лет в два раза не означают ненужность этой отрасли для экономики. На наш взгляд, сам термин «деиндустриализация», скорее, вводит в заблуждение, чем дает емкое определение процессам, разворачивающимся в промышленности. Во-первых, очевидное сокращение доли индустриального сектора есть в немалой степени эффект «лукавости» статистики – ряд видов деятельности, обеспечивающих процесс производства и ранее учитывавшихся в рамках индустриального сектора в результате

процес – у току је рапидно повећање броја професионалних група, које обезбеђују процес производње (пружањем услуга производње), како у самим индустријским предузећима, тако и у многобројним специјализованим (претежно малим и средњим) сервисним предузећима (Слука, Ткаченко, 2009, с. 246). Развој индустрије (чак и у условима смањене запослености) представља одлучујући фактор за достизање високе производње и ефикасности читавог привредног механизма. Значајно је да су многе водеће земље након последње глобалне економске кризе усмериле своје стратегије на реиндустријализацију, на обнављање улоге материјалне производње.

Неоиндустријализација, за разлику од реиндустријализације у ужем смислу, која се најчешће схвата као свеукупна мера за превладавање деиндустријализационог тренда у облику обнављања пређашњих производњи, пређашњих економских веза у оквирима технолошких ланаца и томе слично, разматра се као закономеран процес усавршавања производних снага, који води ка технотроној ери у развоју друштва. Неоиндустријализација је прелаз на научно интензивну, високотехнолошку, еколошки ефикасну индустријску производњу која масовно замењује рад, прелаз привреде на нови ниво савремене материјалне базе.

Водећу улогу у процесу неоиндустријализације има, како стручњаци наводе, развој концепције „Интернета ствари“ (Internet of Things, IoT), тј. концепције рачунарске мреже физичких објеката, опремљене уграђеним технологијама за узајамно деловање међу собом или у контакту са спољашњом средином. Очекивани темпо развоја „Интернета ствари“ фасцинира. На данашњи дан више од 99% објеката реалног света није прикључено интернету. Међутим, према проценама Gartner, „Интернет ствари“ ће током 2016. године објединити 6, 4 милијарде „ствари“, што је за 30% више у поређењу са текућом годином. „Интернет ствари“ ће 2020. године обухватати већ 20,8 милијарди уређаја. Према прогнозама CISCO,

процесов аутсорсинга, отпочкования («spin-off») и др., стали причислять к сектору услуг, что создает эффект «видимости» деиндустриализации. Во-вторых, анализ статистики по профессиям (а не по секторам занятости) вскрывает другой процесс – идет быстрый рост профессиональных групп, занятых обеспечением процесса производства (оказанием производственных услуг), как на самих промышленных предприятиях, так и на многочисленных специализированных (преимущественно мелких и средних) сервисных предприятиях (Слука, Ткаченко, 2009, с. 246). Развитие промышленности (даже при условии снижающейся занятости) является решающим фактором для достижения высокой производительности и эффективности всего экономического механизма. Знаменательно, что многие ведущие страны после последнего глобального экономического кризиса пустили свои стратегии по рельсам реиндустриализации – восстановления роли материального производства.

Неоиндустриализация, в отличие от реиндустриализации в узком смысле, чаще всего понимаемой как совокупность мер по преодолению деиндустриализационного тренда в форме возрождения прежних производств, прежних хозяйственных связей в рамках технологических цепочек и т.п., – рассматривается как закономерный процесс совершенствования производительных сил, ведущий к технотронной эре в развитии общества. Неоиндустриализация – переход к наукоемкому, високотехнологичному, массово трудозамещающему, экологически эффективному промышленному производству, выход экономики на новый уровень современного материального базиса.

Флагманом процесса неоиндустриализации специалисты называют развитие концепции «Интернета вещей» (Internet of Things, IoT), т.е. концепции вычислительной сети физических объектов, оснащенных встроенными технологиями для взаимодействия между собой или с внешней средой. Ожидаемый темп роста «Интернета вещей» ошеломляет. На сегодняшний день более 99% объектов реального мира не подсоединены к интернету,

једне од водећих компанија у тој области, до 2020. године интернету ће бити прикључено 37 милијарди интелектуалних објеката. Претпоставља се да ће следећа етапа развоја ове концепције бити „Интернет свега“ (Internet of Everything, IoE), који ће омогућити да се светској мрежи прикључи буквално све што се може замислити. Планетарна мрежа ће се развијати самостално и доносити одлуке према алгоритмима које су програмери разрадили. На путу ка таквој слици светског поретка, како претпоставља менаџер компаније Мајкрософт ЛаВел, привредне гране ће бити измењене, екосистеми прекројени, појавиће се нови играчи, неки ће нестати, односно, предстоји огроман парадигматични помак (LaWell, 2015).

Каква је просторна пројекција тог помака, како ће се променити однос снага у светској привреди и позиција земаља у њој? Хоће ли превагнути тако очигледни ризици неоиндустријализације, као што су повећање незапослености, економске власти кључних корпорација у области ИТ, осетљивост мрежа на сајбер нападе, и друге њене предности и преимућства? Да ли ће неоиндустријализација дати шансу развијеном свету да васпостави свој производни потенцијал и ослаби положај Кине и других растућих економија? Остаје ли Кина у индустријској фази развоја? У вези са тим истаћи ћемо значај неколиких фактора.

Као прво. Тренд неоиндустријализације је најосетливији у највише развијеним економијама. Пратећи политику реиндустријализације, у Немачкој се реализује Влади „План реализације високотехнолошке стратегије 2020“. У основи немачке стратегије је реализација концепције „Индустрија 4.0“, коју стручњаци процењују као производни еквивалент „Интернета ствари“, оријентисан на потрошаче. Предузећа, придружена платформи „Индустрија 4.0“ (2011. године их је било 57), образују мрежу машина, које не производе само робу, већ могу и аутономно да мењају производне шаблоне у складу са потребама. Појава првих функционалних производних модула се очекује 2016. године, а до 2030. треба да проради читав

но по оценкам Gartner, в 2016 г. «Интернет вещей» объединит 6,4 млрд «вещей», это на 30% больше по сравнению с текущим годом. В 2020 г. «Интернет вещей» будет включать уже 20,8 млрд устройств. По прогнозам CISCO, одной из ведущих компаний в этой области, к 2020 г. к интернету будут подсоединены 37 млрд интеллектуальных объектов. Следующим этапом развития этой концепции предположительно станет «Интернет всего» (InternetofEverything, IoE), который позволит подключить к всемирной сети буквально все, что только возможно себе представить. Планетарная сеть станет развиваться самостоятельно и принимать решения по разработанным программистами алгоритмам. На пути к этой картине мироустройства, как предполагает менеджер компании Микрософт ЛаВелл, отрасли будут переделаны, экосистемы перекроены, новые игроки возникнут, некоторые исчезнут – предстоит огромный парадигмальный сдвиг (LaWell, 2015).

Какова пространственная проекция этого сдвига, как изменится соотношение сил в мировом хозяйстве и позиции стран в нем? Не перевесят ли такие очевидные риски неоиндустриализации, как усиление безработицы, экономической власти ключевых корпораций ИТ-сферы, уязвимости сетей к кибератакам, и другие ее преимущества и выгоды? Даст ли неоиндустриализация шанс развитому миру восстановить свой производственный потенциал и ослабить позиции Китая и других поднимающихся экономик? Остается ли Китай на индустриальной фазе развития? Подчеркнем в связи с этим значимость некоторых фактов.

Во-первых. В наиболее развитых экономиках тренд неоиндустриализации наиболее ощутим. Следуя политике реиндустриализации, в Германии осуществляется правительственный «План реализации высокотехнологичной стратегии 2020». Основой немецкой стратегии выступает реализация концепции «Индустрия 4.0», расцениваемая специалистами как производственный эквивалент «Интернету вещей», ориентированному на потребителей. Предприятия, присоединившиеся в платформе «Индустрия 4.0» (в 2011 г. их было 57), создают

систем компјутеризоване индустрије. У суштини, „Индустрија 4.0“ представља концепцију будућег развоја производње Немачке, посебно њеног машинства. У САД, које већ неколико година интензивно пропагирају идеју реиндустријализације, реализује се унеколико другачији од немачког модел неоиндустријализације под називом „Индустријски интернет“. Ако је „Индустрија 4.0“ „савремени облик немачке индустријске политике са кључном улогом државе, онда је „Индустријски интернет“ перфиднији мрежни вид индустријске политике америчке државе или америчког грађанског друштва са циљем придобијања за мрежу која се ствара свих потенцијалних учесника на глобалном тржишту“ (Толкачев, 2015, с. 21).

Као друго. У Кини се рапидно повећава обим инвестиција за развој привредне гране „Интернет ствари“. Предвиђа се да ће 2015. године износити 800 милиона америчких долара. Према подацима Министарства за информације и технологију Кине, 2015. године величина тржишта „Интернета ствари“ процењује се на 80, 3 милијарди долара, а већ до 2020. године на 165 милијарди долара. Влада организује зоне за развој технологије „Интернет ствари“, које финансира држава, попут оне прве у провинцији Сичуан (Chengdu Internet of Things Technology Institute). Кина има далеко амбициозније циљеве када је реч о разради стандарда IoT, који би се користили у читавој међународној заједници, и планира да буде међу првима у овој области.

Дакле, усложњавање, турбулентност социјално-економског развоја савременог света, очигледне тенденције ка деглобализацији као спољашњи услови развоја индустријске производње, са једне стране, и огромна брзина развоја процеса неоиндустријализације, са друге, предодређују успостављање нове парадигме индустријског и у целини економског развоја света. Управо тако дефинишу садашњу фазу економисти, који се предметно баве разрадом концепције неоиндустријализације (види, конкретно, дискусију на страницама часописа

сеть машин, которые не только производят товары, но и смогут автономно менять производственные шаблоны в соответствии с необходимостью. В 2016 г. ожидаются первые работающие производственные модули, к 2030 г. должна заработать вся система компьютеризированной промышленности. По сути, «Индустрия 4.0» – концепция будущего развития обрабатывающей промышленности Германии, особенно ее машиностроения. В США, уже на протяжении нескольких лет усиленно насаждающих идею реиндустриализации, осуществляется несколько отличающаяся от немецкой модель неоиндустриализации под названием “Промышленный интернет”. Если «Индустрия 4.0» – «это современная форма немецкой промышленной политики с решающим участием государства, то «Промышленный интернет» это более тонкая сетевая форма промышленной политики американского государства или американского гражданского общества с привлечением в создаваемую сеть всех потенциальных участников глобального рынка» (Толкачев, 2015, с. 21).

Во-вторых. В Китае стремительно увеличивается объем инвестиций в развитие отрасли «Интернет вещей», в 2015 г. он должен составить 800 млн долл. США. По данным Министерства информации и технологии Китая, в 2015 г. объем рынка «Интернета вещей» оценивается в 80,3 млрд долл., а уже к 2020 г. – 165 млрд долл. Правительство организует государственно финансируемые зоны по развитию технологии «Интернет вещей», подобно первой из них в провинции Сычуань (Chengdu Internet of Things Technology Institute). Более амбициозные цели ставит Китай в области разработки стандартов IoT, которые бы использовались всем международным сообществом, планируя выйти на передовую линию в этой области.

Итак, усложнение, турбулентность социально-экономического развития современного мира, очевидные тенденции деглобализации как внешние условия развития промышленного производства, с одной стороны, и огромная скорость развития процессов

„Економиста“, која је вођена у периоду од 2014. до 2015. године: №10, 2014; №11, 2015).

Успостављање просторних закономерности у оквиру нове геокономске парадигме представља најактуелнији задатак за географију светске привреде. За сада се, по инерцији, као и раније, одржава основни центар-периферија механизам еволуције просторне структуре светске економије. Овај механизам је заснован на повременом ослобађању (према концепцији Р. Вернона, по правилу, у 3. од 5 фаза животног циклуса робе) економски високоразвијених земаља Центра од економски неефикасне производње, и на њиховом пребацавању на земље Полупериферије и Периферије (Braudel, 1973; Wallerstein, 1987). Појава светске миграције производње није новина: спирала неједнаког економског развоја обртала се при преласку са аграрне економије на индустријску. У суштини, у Центру се одвијало и и даље се, према Ј. Шумпетеру (Шумпетер, 1995) одвија циклично „стваралачко рушење“, његова стална квалитативна трансформација, што је омогућавало развој и поновно успостављање система односа „Центар-Периферија“.

Међутим, модел Центар-Периферија је веома погодан за анализу многих просторних узрочно-последичних зависности, доста схематичан и у савременој етапи су му неопходни нови, барем додатни методолошки приступи. Конкретно, центар-периферија приступ анализи, иако примењив, његов истраживачки потенцијал је ипак постао релативан у условима када просторна структура светске привреде у све већој мери добија анклавни карактер. У међународну организацију рада у границама земаља и региона света увлаче се изборни ареали и центри, који су на нарочито повољном географском положају, поседују институционалне и инфраструктурне предности, а такође, премда не и пре свега, квалитет радних ресурса. Кључну улогу у развоју немају природни ресурси (не рачунајући нафту и гас), већ квалитет човека. Имајући у виду захтеве глобалне економије,

неоиндустријализацији, с друге стране, предопределяју становление новой парадигмы промышленного и в целом экономического развития мира. Именно так определяют нынешнюю фазу экономисты, предметно занимающиеся разработкой концепции неоиндустриализации, см., в частности, дискуссию на страницах журнала «Экономист», развернувшуюся в 2014–2015 гг. (№10, 2014; №11, 2015).

Установление пространственных закономерностей в рамках новой геоэкономической парадигмы является актуальнейшей задачей для географии мирового хозяйства. По инерции пока по-прежнему сохраняется основной механизм эволюции пространственной структуры мировой экономики – центр-периферический. Он основан на высвобождении со временем (по концепции Р. Вернона, как правило, в 3-ей из 5 фаз цикла жизни товара) экономически высокоразвитых стран Центра от экономически неэффективных производств и переносу их в страны Полупериферии и Периферии (Braudel, 1973; Wallerstein, 1987). Явление мировой миграции производства – не новое: спираль неравномерности экономического развития раскручивалась при переходе от аграрной экономики к индустриальной. По существу, в Центре шло и продолжает идти, согласно Й. Шумпетеру (Шумпетер, 1995), циклическое «созидательное разрушение», постоянная качественная его трансформация, что обеспечивало развитие и воспроизводство системы отношений «Центр–Периферия».

Но модель Центр–Периферия, очень удобная для анализа многих пространственных причинно-следственных зависимостей, достаточно схематична и нуждается на современном этапе в новых, хотя бы дополняющих методологических подходах. В частности, центр-периферический подход к анализу, хотя и применим, но его исследовательские возможности стали относительными в условиях, когда пространственная структура мирового хозяйства все в большей степени приобретает анклавный характер. В международное

низ земаља и рејона улаже активне напоре за повећање нивоа привлачности у систему светске привреде, што се конкретно пројављује у виду формирања кластера привредних грана (попут Силиконске долине, Треће Италије, итд.).

Ипак, који су то перспективни трендови у условима формирања најновије међународне организације рада, до којих не долази само и у тој мери међу земаљама, колико међу различитим економским агентима?

Реализација приступа географског истраживања светског процеса васпостављања са позиције методологије трансграничних ланаца додатне вредности (VAD – value-added chain) омогућава суштинско продирање и истовремено ширење представе о савременим пропорцијама и најновијим променама у просторној архитектури светске економије. Примена овог приступа је неопходна да би се прецизније одредило место земаља у систему међународне организације рада и светске „технолошке пирамиде“: у условима процеса економске глобализације економисти-географи већ више не могу да се ограничавају оквирима искључиво трговинско-посредничке парадигме. Слична ограничења ће неумитно довести до изобличавања реалне слике веза у светској привреди (Кондратьев, 2015). Дакле, горенаведена доминација Кине у области производње и извоза компјутерске технике одређена је њеном специјализованошћу за коначно монтирање електронике. Ипак, допринос ове операције укупној вредности готовог производа, по правилу, не премашује 15%, док највећи део одлази на вредност компоненти, које се увозе уз Јапана и нових индустријских земаља Источне и Југоисточне Азије. У датом случају се сусрећемо са проблемом двоструке рачунице у трговинској статистици, када се у трошкове извоза земље укључују још и трошкови привремене робе страног порекла, која је раније узета у обзир као извоз земље-испоручиоца. Због тога традиционалне методе истраживања спољнотрговинских веза обавезно морају бити праћене и истраживањем VAD.

разделение труда в пределах стран и регионов мира вовлекаются выборочные ареалы и центры, особенно обладающие выгодами географического положения, институциональными и инфраструктурными преимуществами, а также, если не в первую очередь, качеством трудовых ресурсов. Не природные ресурсы (исключая нефть и газ), а качество человека играет ключевую роль в развитии. Учитывая требования глобальной экономики, ряд стран и районов предпринимает активные усилия по повышению уровня привлекательности в системе мирового хозяйства, что, в частности, проявляется в формировании кластеров отраслей (типа Силиконовой долины, Третьей Италии и т.д.). Однако каковы перспективные тренды в условиях формирования новейшего международного разделения труда, которое происходит не только и не столько между странами, сколько между иными экономическими агентами?

Существенно углубить и одновременно расширить представления о современных пропорциях и новейших изменениях в пространственной архитектуре мировой экономики позволяет реализация подхода географического исследования мирового воспроизводственного процесса с позиций методологии трансграничных цепочек добавленной стоимости (ЦДС) (value-added chain). Применение этого подхода необходимо для того, чтобы точнее определить место стран в системе международного разделения труда и мировой «технологической пирамиды»: в условиях процесса экономической глобализации экономико-географам уже невозможно ограничиваться рамками исключительно торгово-посреднической парадигмы – подобные ограничения неизбежно приведут к искажению реальной картины мирохозяйственных связей (Кондратьев, 2015). Так, вышеупомянутое доминирование Китая в области производства и экспорта компьютерной техники определяется его специализацией на окончательной сборке электроники. Однако вклад этой операции в общую стоимость готового продукта, как правило, не превышает 15%, тогда как львиная доля приходится на стоимость комплектующих

Додатну аргументацију захтева и хипотетичко уверење о водећој улози највећих ТНК у формирању глобалних VAD, о улози међународних мрежних структура, које чине филијале и компаније-кћерке ТНК, а такође и независних фирми, које учествују у процесу стварања готовог производа или понуде услуга на неком од стадијума (производња компоненти, привремено и коначно монтирање, понуда разноврсних услуга производње и сл.). Контролишући токове полуфабриката и готових производа унутар глобалних VAD, ТНК доприноси територијалним премештањима у производњи додатне вредности из развијених земаља у земље у развоју. Предлаже се увођење посебног термина за ову појаву – „географска транзиција“ у стварању додатне вредности.

Консолидација међународних мрежних структура у светлу најновијих процеса, са једне стране, и претежно урбанистичка дислокација подјединица ТНК са друге, има далекосежне последице. То води ка све већој просторној организацији светске економије у форми такозваног архипелага градова и центара који га контролишу – глобалних градова, у којима нема организације рада са привременим зонама, које практично не учествују у процесима глобализације (својеврсне затворене територије). Под архипелагом градова се подразумева велики скуп територијално диференцираних центара различитог калибра према броју становника, функционално различитих профила, али центара који су у тесној узајамној сарадњи у општепланетарном размеру центара. Управо мрежни принцип грађе или структуре, као уопште доминантан принцип у социјалној морфологији савремених друштава, омогућава најшири обухват и добијање потпуне информације у ма ком територијалном систему (Слука, 2005). Познат је и други принцип економски ефикасног стварања мрежних структура, а то је субординација. Елита савременог градског света (глобални градови) представља посебне фокус чворове, према прецизном изразу М. Кастелса –

изделиј, импортируемых из Јапоније и нових индустријалних страна Восточной и Југо-Восточной Азије. В данном случае мы сталкиваемся с проблемой двойного счета в торговой статистике, когда в стоимость экспорта страны включается еще и стоимость промежуточных товаров иностранного происхождения, которые ранее уже были учтены как экспорт страны-поставщика. Таким образом, традиционные методы исследования внешнеторговых связей обязательно должны сопровождаться еще и исследованием ЦДС.

Дополнительной аргументации требует и гипотетическое положение о ведущей роли крупнейших ТНК в формировании глобальных ЦДС, роли международных сетевых структур, состоящих из филиалов и дочерних компаний ТНК, а также независимых фирм, которые участвуют в процессе создания готового продукта или предоставления услуги на той или иной его стадии (производство комплектующих изделий, промежуточная и окончательная сборка, предоставление разного рода производственных услуг и пр.). Контролируя потоки полуфабрикатов и готовых изделий внутри глобальных ЦДС, ТНК способствуют территориальным сдвигам в производстве добавленной стоимости из развитых стран в развивающиеся. Для этого явления предлагается ввести специальный термин – «географический переход» в создании добавленной стоимости.

Консолидация международных сетевых структур на волне новейших процессов, с одной стороны, а с другой – преимущественно урбанистическая дислокация подразделений ТНК, имеет далеко идущие последствия. Это ведет к тому, что мировая экономика все в большей мере пространственно организуется в форме так называемого архипелага городов и контролируемых его центров – глобальных городов, которые не имеют разделения труда с промежуточными зонами, практически не участвующими в процессах глобализации (своего рода закрытые территории). Под архипелагом городов подразумевается большая совокупность территориально дифференцированных, разнокалиберных по людности и функционально

„осигураче“, који иступају у својству центара реализације главних функција и стратешког управљања у мрежи (Castells, 1989, 1996). Они образују својеврсну унију, корпорацију, која према многим особинама одговара систему олигополистичког типа. На тај начин, као просторна пројекција глобализационих процеса појављује се издвајање архипелага градова као носеће и чворне арматуре светске привреде. Ипак остаје отворено питање његове постојаности и сигурности услед утицаја геополитичких и геоекономских иновација: отвореност и даље продубљивање интеграције, или дезагрегација и регионална сегментација?

Размерност, динамика и сложеност глобалне економије као општепланетарног система захтева сагледавање не приоритетних истраживачких иницијатива, већ и одређивање инструментаријума ради поједностављивања процеса доношења одлука у области географије светске привреде. Са наше тачке гледишта, обједињавање послова према свим горенаведеним усмерењима географског истраживања глобалне економије у средини атласних информационих система (АИС) јесте перспективно. АИС према својим функционалним могућностима спада у највишу класу електронских атласа и примењују се у виду система подршке при доношењу одлука, разради сценарија развоја територија и др. Они поседују развијене функције моделовања, могу да интегришу експертске системе и да се понашају као потпуне мултимедијалне конструкције. АИС омогућава интеграцију разноврсних анализа, све до разраде сценарија и представљања могућих варијанти развоја просторне организације глобалне економије (Краак, Ормелинг, 2005; Ormeling, 1995). У АИС се реализује низ принципа (Тикунов, 2004): когнитивни карактер система, када се сижеи обједињавају на нивоу асоцијативних (смислених) веза, на пример, сижеи нижег хијерархијског нивоа не само да одражавају неки тематски сиже у одговарајућим размерама, већ га темелно разоткривају, отварају; блокирање система, будући да се

разнопрофилних, но тесно взаимодействующих в общепланетарном масштабе центров. Именно сетевой принцип строения, как вообще доминирующий принцип в социальной морфологии современных обществ, обеспечивает возможность наиболее широкого охвата и получения полной информации в любой территориальной системе (Слука, 2005). Известен и другой принцип экономически эффективного построения сетевых структур – соподчиненность. Элита современного городского мира – глобальные города – представляет собой особые фокусные узлы, по меткому выражению М. Кастельса, – «рубильники», которые выступают в качестве центров осуществления властных функций и стратегического управления в сети (Castells, 1989, 1996). Они образуют своеобразное объединение, корпорацию, по многим признакам соответствующую системе олигополистического типа. Таким образом, пространственной проекцией глобализационных процессов стало обособление архипелага городов как опорно-узлового каркаса мирового хозяйства. Однако остается открытым вопрос о его прочности и устойчивости под воздействием геополитических и геоекономических инноваций: открытость и дальнейшее углубление интеграции, или дезагрегация и региональное сегментирование?

Масштабность, динамика и сложность глобальной экономики как общепланетарной системы требует видения не только приоритетных поисковых инициатив, но и определения инструментария для облегчения процесса принятия решений в области географии мирового хозяйства. С нашей точки зрения, перспективно объединение работ по всем перечисленным выше направлениям географического исследования глобальной экономики в среде атласных информационных систем (АИС). АИС по своим функциональным возможностям относятся к высшему классу электронных атласов и применяются в виде систем поддержки принятия решений, при разработке сценариев развития территорий и др. Они имеют развитые моделирующие функции, могут интегрировать экспертные системы и оформляться как полномасштабные

поједини логички блокатори могу мењати, допуњавати или ширити, не мењајући притом структуру система у целини; еволутивност и динамичност, укључујући временски аспект представљања глобалне економије; мултиваријантност и мултимедијалност (многосредност), што олакшава процес доношења одлука у области географије светске привреде. Осим тога, АИС служе као добра средина за формирање механизма управљања геосервисима.

мультимедийные конструкции. АИС позволяют интегрировать разнообразные информационные ресурсы, моделировать, визуализировать и проводить разнообразный анализ, вплоть до разработки сценариев и представления возможных вариантов развития пространственной организации глобальной экономики (Краак, Ормелинг, 2005; Ormeling, 1995). В АИС реализуется ряд принципов (Тикун, 2004): когнитивность системы, когда сюжеты соединяются ассоциативными (смысловыми) связями, например, сюжеты более низкого иерархического уровня не только отображают какой-либо тематический сюжет в соответствующем масштабе, но и раскрывают, разворачивают, детализируют его; блочность системы, поскольку отдельные логические блоки могут видоизменяться, пополняться или расширяться, не меняя структуры всей системы; эволюционность и динамичность, учитывая временной аспект отображения глобальной экономики; многовариантность и мультимедийность (многосредность), что облегчает процесс принятия решений в области географии мирового хозяйства. Кроме того, АИС служат хорошей средой для формирования механизмов управления геосервисами.

ЗАКЉУЧЦИ

- апликација савремених процеса поновног формирања геополитичког простора и фазе „транзиције светске привреде“ изазвала је очиту дестабилизацију глобализационог покрета, који је доскора дефинисан као постојано подручје без алтернативе за спровођење свих географских истраживања у области светске економије. То актуелизује потрагу за новом „идеологијом“ и кључним правцима географских истраживања са повећаном конкурентношћу територијалног приступа и одразом приоритетности просторне парадигме у оквиру интердисциплинарне спознаје архитектуре светске привреде.

ВЫВОДЫ

- наложение современных процессов реформирования геополитического пространства и фазы «мирохозяйственного перехода» вызвало явную дестабилизацию глобализационного движения, которое до последнего времени определялось как устойчивое и безальтернативное поле для проведения всех географических исследований мировой экономики. Это актуализирует поиск новых «идеологий» и ключевых направлений географических исследований с повышенной конкурентоспособностью территориального подхода и отражающих приоритетность пространственной парадигмы в рамках междисциплинарного познания мирохозяйственной архитектуры.

- у новим условима су доступни дубоки трансформациони помаци у систему међународне територијалне организације рада под утицајем динамичне прерасподеле надлежности кључних актера светске привреде. Истовремено јењава улога држава и повећава се улога појединих економских групација, земаља-гиганата, конкретно Кине која је у наглom развоју и која представља својеврсну локомотиву за укључивање у међународну поделу рада земаља у развоју, и ТНК.

- даље проучавање феномена ТНК у светској привреди перспективно је у оквиру нове научне проблемске области – корпоративне географије, као инструмента који омогућава многострано истраживање система транснационалне организације рада, који се нагло развија и који представља алтернативу класичном међудржавном узајамном деловању.

- велике промене у распореду делотворних снага врше суштински утицај на формирање секторске и гранске структуре светске привреде на путу терцијаризације/сервисизације. Сада се еволуцијски низ основних појмова развоја материјалне сфере светске привреде допуњује новим процесом - неоиндустријализацијом, на чијем је челу елита економски најразвијенијих земаља света и која има далекосежне последице.

- анализа трансформације просторне структуре глобалне економије са позиције релативно нових методолошких приступа – трансграничних ланаца додатне вредности, глобалних мрежних и чворних структура и градоцентричне концепције – јасно фиксира „географску транзицију“ од развијених земаља у земље у развоју. То говори о усложњавању територијалне организације светске привреде и повећању значаја Полупериферије.

- осетна је изразита потреба за увођењем геоинформационих технологија и атласних информационих система у истраживачки процес, што ће допринети додатној

- в новых условиях налицо глубокие трансформационные сдвиги в системе международного территориального разделения труда под влиянием динамичного перераспределения полномочий ключевых акторов мирового хозяйства. Одновременно снижается роль государств и усиливается – отдельных экономических группировок, стран-гигантов, в частности стремительно растущего Китая, – своего рода локомотива включения в международное разделение труда развивающихся стран, и ТНК.

- дальнейшее изучение феномена ТНК в мировом хозяйстве перспективно в рамках новой научной проблемной области – корпоративной географии, как инструмента, позволяющего всесторонне исследовать стремительно развивающуюся систему транснационального разделения труда, альтернативную классике межгосударственного взаимодействия.

- крупные изменения в расстановке действующих сил оказывают существенное влияние на формирование секторальной и отраслевой структуры мирового хозяйства по пути терциаризации/сервисизации. Ныне эволюционный ряд основных понятий развития материальной сферы мирового хозяйства дополняется новым процессом – неоиндустриализацией, который возглавляет элита экономически наиболее развитых стран мира и имеет далеко идущие последствия.

- анализ трансформаций пространственной структуры глобальной экономики с позиций сравнительно новых методологических подходов – трансграничных цепочек добавленной стоимости, глобальных сетевых структур и градоцентрической концепции – четко фиксирует «географический переход» из развитых стран в развивающиеся. Это означает усложнение территориальной организации мирового хозяйства и увеличение значимости Полупериферии.

- ошутима острая необходимость внедрения в исследовательский процесс геоинформационных технологий и атласных информационных систем, что придаст

ефикасности у циљу комплексне процене промена у територијалној структури светске привреде, као и прогнозирања.

дополнительный эффект для комплексной оценки сдвигов в территориальной структуре мирового хозяйства и целей прогнозирования.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ/ СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

- Amin, S., Arrighi, G., Frank, A., G., Wallerstein, I. (2006). *Transforming the revolution: Social movements and the world-system*. Delhi: Aakar
- APEC (2014). *Shaping the future through an Asia-Pacific partnership for urbanization and sustainable city development*. APEC Policy Support Unit.
- Arrighi, G., Silver, B., J. (1999). *Chaos and governance in the modern world system*. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press
- Braudel, F. (1973). *Capitalism and Material Life, 1400–1800*. N.Y.: Harper and Row
- Мироненко, Н., С. (2012). *География мирового хозяйства: учебник для студентов высших учебных заведений* М.: Трэвел Медиа Интернэшнл
- Гитер, Б., А., Гречко, Е., А., Колосов, В., А. и др. (2015). Основные направления исследований по географии мирового хозяйства // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 5. География. № 6*. С. 3–11.
- Кондратьев, В., Б. (2015). Мировая экономика как система глобальных цепочек стоимости // *Мировая экономика и междунар. отношения. № 3*. С. 5–17.
- Кондратьев, Н., Д. (2002). *Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения*. М.: ЗАО «Издательство “Экономика”», 767 с.
- Краак, М., Я., Ормелинг, Ф. (2005). *Картография: визуализация геопространственных данных* / Пер. с англ. под ред. В. С. Тикунова. М.: Научный мир, 325 с.
- Krugman, P., R. (1991). Increasing returns and economic geography // *Jo. Politic. Economy* Vol. 99, N 3. Chicago: The University of Chicago Press, P. 483–499.
- LaWell, M. (2015). *The future of manufacturing technology with Microsoft* // *Industry Week*.
- Маергойз, И., М. (1986). *Территориальная структура хозяйства*. Новосибирск: Наука, 171 с.
- Мироненко, Н., С., Гитер, Б., А. (2013). Мирохозяйственный переход в начале XXI века: макротехнологические и пространственные трансформации // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 5. География. № 2*. С. 12–18.
- Мироненко, Н. (2015). *Страницы жизни. Научные идеи и работы. Педагогическая деятельность* / Под ред. В.А. Колосова, Е.В. Милановой. М.: Изд-во Моск. ун-та, 352 с.
- Ormeling, F. (1995). *Atlas Information Systems // 17th Int. Cartogr. Conf. and 10th Gen. Assembly ICA.. Proceedi., Vol. 2*. Barcelona, P. 2127–2133.
- Слука, Н., А. (2005). *Градоцентрическая модель мирового хозяйства*. М.: Пресс-Соло, 168 с.
- Слука, Н., А., Ткаченко, Т., Х. (2009). *Глобальные города: особенности индустриального развития // Изменения в пространственной организации промышленности мира: вторая половина XX в. – начало XXI в.* / Под ред. И.А. Родионовой. М.: Экон-Информ, С. 239–257.
- Sluka, N., A. (2015). Goals, tasks and problems of corporative geography // *Гласник Herald. Vol. XIX*. Banja Luka: Geographic Society of the Republic of Srpska, P. 15–35.
- Слука, Н., А., Ткаченко, Т., Х. (2015). Познание общественного пространства: от рекреации к мировому развитию (памяти профессора Н.С. Мироненко) // *Региональные исследования. № 1*. С. 160–168.
- Тикунов, В., С. (2004). *Атласные информационные системы для принятия решений // Основы геоинформатики: Учебн. пособ. для студ. вузов* / Под ред. В. С. Тикунова. Кн. 2. М.: Академия, С. 285–304.

- Толкачев, С. (2015). Две модели неоиндустриализации: Германия – «Индустриализация 4.0», США – «Промышленный интернет» // *Экономист*. № 9. С. 13–23.
- Трифорова, И., В. (2013). Роль транснациональных корпораций в глобализации мировой экономики // *Молодой ученый*. № 9. С. 243–245.
- The World Bank (2009). *World development report 2009. Reshaping economic geography*. Washington, DC: World Bank, the IBRD. 300 p.
- The World System (1993). *Five hundred years of five thousand?* L.: Routledge.
- UNCTAD (2013). *The World Investment Report 2013. Global value chains: Investment and trade for development. The Overview*. N.Y., Geneva.
- Хесин, Е., С. (2010). Меняющийся глобальный экономический ландшафт // *География мирового развития*. Вып. 2. М.: Това-во науч. изданий КМК, С. 22–42.
- Castells, M. (1989). *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*. Oxford
- Castells, M. (1996). *The Rise of the network society*. Oxford
- Шумпетер, Й., А. (1995). *Капитализм, Социализм и Демократия* / Пер. с англ. М.: Экономика, 540 с.
- Wallerstein, I. (1987). *World-Systems Analysis. Social Theory Today*. California, Stanford: Stanford Univ. Press
- World Economic Outlook Database (2015). URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata> (дата обращения: 03.10.2015).